DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-66>

УДК 343.6

Харламова Д.В., Іноземцев М.Д.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

БОРОТЬБА ПРОТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТОВА ПРАКТИКА

Анотація. У статті розглянуто проблеми виникнення домашнього насильства, причини дискримінаційного становища жінок у суспільстві, проаналізовано досвід зарубіжних країн та міжнародні інструменти і національні практики протидії домашньому насильству і запропоновано інструменти допомоги в боротьбі та профілактиці насильства щодо жінок. Важливою частиною дослідження є огляд причин та умов відмови України від ратифікації Стамбульської конвенції та визначення засад необхідності ратифікації даного міжнародного акта, створеного під егідою Ради Європи і відкритого для будь-якої країни світу. Як висновок, у статті пропонуються нові ефективні методи та шляхи протидії домашньому насильству.

Ключові слова: домашнє насильство, гендерна нерівність, протидія домашньому насильству, ратифікація Стамбульської конвенції.

Kharlamova Daria, Inozemtsev Mykola

Yaroslav Mudryi National Law University

COMBATING DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE AND WORLD PRACTICE

Summary. This article is devoted to the phenomenon of domestic violence, which was investigated through the prism of criminal law by the author. The article pays enough attention to the analysis of the historical preconditions for the emergence of domestic violence and women discrimination in Ukraine. To prove the existence of the problem of violence, the authors analyze the measures of sentencing under the laws of different historical epochs in Ukraine. The article considered analyzed the experience of foreign countries and international instruments and national practices to combat domestic violence and proposed tools to help combat and prevent violence against women. The beginning of this article is necessary, though inconvenient step in order to give strength to the movement «to end gender-based violence.» The domestic violence movement historically framed its work on a gender binary of men as potential perpetrators and women as potential victims. An important part of the research review discussed the causes and conditions Ukraine refusal to ratify the Istanbul Convention. This article also defines the principles of the need to ratify this international act, created under the auspices of the Council of Europe accessible to any country in the world. Thus, in conclusion, the article proposes new effective methods and ways to combat domestic violence. This article analyzes not only the national criminal law, but the criminal law of foreign countries, such as the United States, China, France and Germany. In the same article, it was found models of public and private response to domestic violence. This article makes a feminist case for recognizing male violence as inappropriate. Domestic violence is one of the leading problems that the feminist movement is trying to solve. The article concludes that in the broadest sense of the use to women: strength, power, coercion, control and violence – it is illegal and cannot be reconciled with any good intentions. From our law practice today we see the following: you have to really suffer in order to be protected by the state. «From this follows the following thought: «It is necessary to change the attitude to the problem, and not only the laws».

Keywords: domestic violence, gender inequality, resistance of violence, ratification of the Istanbul Convention.

Постановка проблеми. Проблема домашнього насильства, корінням якого є гендерна нерівність, є доволі гострою глобальною проблемою, яка, хоча і має відмінності у локальних контекстах, тим не менш будується на укорінених соціальних стереотипах, які є розповсюдженими у всьому світі та побудовані на нерівностях у становищі жінок та чоловіків, що склалися історично.

Статистика стверджує: принаймні одна з трьох жінок у всьому світі була побита, примушена до сексу або іншого насильства протягом свого життя. За даними Ради Європи від 20% до 50% жінок є жертвами насильства в сім'ї [1].

З початком пандемії COVID-19 проблема набула ще більш масштабного вираження. Протягом першої половини 2020 року до української поліції надійшла 101 тисяча викликів через домашнє насильство. Це на 40% більше порівняно з тим же періодом 2019 р. [2].

Дана проблема актуальна не тільки для України, а й для усього світу. Під час пандемії коронавірусу багато країн повідомляють про загострен-

ня проблеми насильства в сім'ї та в партнерських стосунках. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерріш, відзначаючи «жахливий глобальний сплеск насильства», закликає до «припинення вогню» у домогосподарствах. Європейський Парламент заявив: «ми не залишимо жінок Європи сам-на-сам із проблемою». Згадані міжнародні інституції закликали посилити підтримку жертв насильства в сім'ї під час пандемії. Традиційно таке насильство розглядається як гендерно-зумовлене, і з цієї точки зору частіше його жертвами є жінки [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за домашнє насильство досліджували у своїх працях Н. Анішук, А. Байда, А. Бова, О. Дудоров, О. Кісь, М. Хавронюк, О. Харитонова, К. Шуневич та інші. Разом з тим, оскільки з початком пандемії COVID-19 проблема домашнього насильства стала ще більш поширеною, важливим кроком для її вирішення є аналіз теоретичних та практичних питань, що виникають

у зв'язку з ратифікацією Україною Стамбульської конвенції та можливостями застосування передбачених нею засобів та механізмів протидії домашньому насильству.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Дослідження важливості проведення просвітницької та профілактичної роботи з попередження гендерного насильства та домашнього насильства з урахуванням досвіду та кращих практик зарубіжних країн та аналіз особливостей розвитку домашнього насильства під час пандемії.

Мета статті: проаналізувати кримінальне законодавство різних країн та з'ясувати моделі державного та недержавного реагування на домашнє насильство, обґрунтувати важливість ратифікації Стамбульської Конвенції Україною та запропонувати нові ефективні шляхи протидії домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу. Все має своє коріння, людський мозок не «алогічна коробка», яка керується лише почуттями. Людям притаманно знаходити у всьому певні закономірності, які не виникають просто так: дія кожної людини має свою причину та наслідок.

Тож, у чому полягають причини домашнього насильства і як взагалі воно виникло? Що зумовило дискримінаційне становище жінок у суспільстві та в сім'ї?

В давні часи, коли фізична сила була умовою виживання, чоловіки, головним ресурсом яких була фізична сила, отримували владну перевагу. До того ж, в давнину насильство на сімейно-побутовому ґрунті протягом тривалого часу в багатьох країнах розглядали як форму належної поведінки, як елемент «виховання». Аналіз нормативно-правових актів різних епох і держав свідчить, що насильство у сім'ї залежить від стереотипних уявлень про гендерні ролі, які склались у тому чи іншому суспільстві, а також від того, як релігійні норми впливають на ставлення до насильства і формування суспільних цінностей.

Аналізуючи законодавство Київської Русі, слід зазначити, що воно закріплювало нерівність людей за ознаками статі та соціального стану. Можна констатувати, що існували норми, які обмежували права жінок у порівнянні з чоловіками. Так, згідно з Просторовою редакцією Руської Правди за вбивство жінки покарання суттєво відрізнялось, ніж за вбивство чоловіка. Хоча винного за вбивство жінки судили тим же судом, що і за вбивство чоловіка: стягувалась грошова пеня на користь князя (віра) та винагородження на користь родичів вбитої (головщина), проте умови віри були різними. Життя жінки захищалось лише половинною вірою в 20 гривень. Для порівняння: за вбивство чоловіка була встановлена подвійна віра в 80 гривень у разі вбивства княжого чоловіка або члена старшої князівської дружини, або проста віра в 40 гривень за вбивство простого вільного чоловіка. Отже, віра за вбивство жінки була вдвоє і навіть вчетверо разів меншою, ніж за вбивство чоловіка. По суті, вбивство жінки прирівнювалось до таких злочинів, як тяжкі каліцтва, відсічення руки, ноги, носа, ушкодження ока [4, с. 155–158].

Значну роль у ставленні до проблеми домашнього насильства відіграє релігія. В багатьох

країнах релігійні норми стверджують перевагу чоловіків над жінками. В християнському Новому Завіті містяться такі твердження: «Чоловік ... образ і слава Богу, а жінка – чоловікові слава. Бо чоловік не походить від жінки, але жінка від чоловіка». Твердження, що з ребра Адама Бог створив жінку, тлумачиться як те, що вона фактично Адаму належить. Вшиті в суспільну свідомість, такі погляди призводять до стигматизації жінок і увічнення влади чоловіків через релігійні коди, культурні коди.

Нерідко можна почути думку, що в українській традиційній культурі панував матриархат. Але, як стверджує у своїх працях Оксана Кісь – відома науковиця, антропологиня, феміністка, – насправді гумористичні пісні й загалом фольклор сатиричного характеру, в яких сильна жінка верховодить у родині, звертають увагу на явища, котрі були, радше, винятком. Етнографічні матеріали засвідчують, що вкрай рідко траплялося, щоб жінка в родині домінувала, і чоловіка такої жінки, як правило, в громаді не поважали. Загалом вважалося, що жінка не має права навіть голос на чоловіка підвищити, а не те що застосувати до нього фізичну силу. «Не могло такого бути, щоб жінка била чоловіка, тоді як зворотні практики насильства над жінками у родині були дуже поширеним явищем», – підкреслює Оксана Кісь. Чоловік мав право «виховувати» свою дружину, карати її, якщо вона поводитися «негідно». Це відображено у фольклорі – наприклад, приказках на кшталт: «Жінка не бита – як коса не клепає». Отже, сімейне насильство не тільки толерувалось, а й легітимізувалось – за чоловіком визнавали право застосування фізичної сили до дружини, щоб «наставити її на путь істинний» [5, с. 217].

З часу проголошення незалежності України та падіння «залізної завіси» у свідомості українського жіноцтва відбулися значні зміни. Ідеологічно насаджуваний канон фемінності – «працююча мати» – втратив свою монополію. У 1990-х роках йому на зміну прийшли нові життєві стандарти, моделі поведінки, цінності та моральні норми. На той час існувало принаймні два основні джерела для вибудовування нової системи цінностей: по-перше, ідеологія українського націоналізму, співвідносна з історичним минулим і традиційною культурою українців; по-друге, досі незнані і вкрай привабливі «західні взірці» сучасної цивілізації.

В сучасній Україні продовжують домінувати ті моделі фемінності, що репродукують гендерні стереотипи та орієнтують жінку на самореалізацію через зв'язок із чоловіком, у межах традиційних ролей матері, домогосподарки, дружини [6].

Разом з тим ми можемо спостерігати певні зміни у суспільствах, законодавствах та практиках протидії домашньому насильству.

Так, в Іспанії основними методами реагування на домашнє насильство є здійснення систематичного контролю за сімейними правопорушниками та практика обов'язкового реагування на всі насильницькі дії щодо неповнолітнього, відповідно до якої в разі вчинення правопорушення застосовується обов'язковий арешт, обов'язкове судове провадження, обов'язкове інформування громадськості про такий факт. Цікаво, що

Іспанія першою запустила пілотні програми електронного спостереження, спрямовані на агресорів і жертв домашнього насильства [7, с. 168].

У Кримінальному кодексі ФРН окремо акцентується увага на питанні відповідальності за фізичне насильство щодо неповнолітніх – ст. 225 «Катування опікуваних осіб», відповідно до якої муки, катування, заподіяння шкоди, а також зловмисне нехтування своїм боргом піклуватися про особу, якщо таке насильство застосовується до особи, що не досягла вісімнадцятирічного віку або особи, яка беззахисна внаслідок хвороби або фізичного недоліку, яка знаходиться під опікою або заступництвом, відноситься до сімейства, надана в розпорядження особи, зобов'язаної здійснювати їй матеріальну соціальну допомогу, або підлегла їй у рамках службових і робочих стосунків, караються позбавленням волі на строк від шести місяців до десяти років [8].

США має великий досвід попередження насильства в сім'ї. Згідно з даними Національної коаліції США проти домашнього насильства, 25% жінок зазнають домашнього насильства протягом життя.[9] Крім інституту охоронних ордерів, для протидії домашньому насильству у США використовують й інші механізми, а саме інститут спеціалізованих судів, які розглядають справи про насильство в сім'ї. Всього у США функціонує понад 200 таких судів. Для запобігання насильству в США реалізована стратегія обов'язкового реагування. Медичні заклади зобов'язані повідомляти про будь-які факти насильства [9, с. 151].

Більш ніж в 30 штатах США прийняті нормативно-правові акти, що забороняють або обмежують проживання осіб, які засуджені за сексуальні злочини, поблизу місць, що відвідують діти. Окрім того, закріплена конкретна відстань, на яку підконтрольним особам заборонено наближатися до охоронюваного об'єкту. Покарання за вчинення домашнього насильства в США диференціюється в межах від декількох місяців до 3-5 років позбавлення волі. При цьому ступень суворості покарання залежить від: 1) ознак суб'єкта злочину (громадянин США або іноземець, особа без громадянства, біпатрид); 2) розміру заподіяної шкоди; 3) штату, в якому стався інцидент [10, с. 211].

У ст. 260 КК Китайської Народної Республіки передбачається, що жорстоке поводження з членами сім'ї при обтяжуючих обставинах карається позбавленням волі на строк до 2 років, арештом або наглядом. Ці ж дії, якщо вони спричинили тяжкі каліцтва або смерть потерпілого, караються позбавленням волі на строк від 2 до 7 років.

Насильство в сім'ї є найбільш поширеним у світі, але досі маловизнаним порушенням прав людини, і насамперед прав жінок, будучи крайньою формою соціостатевої нерівності. Дослідження засвідчують, що у тих суспільствах, де фігурує гендерний паритет у відношеннях, особливо у сімейному середовищі, є практично відсутнім таке явище, як гендерне насильство [11, с. 16].

На жаль, нині у більшості країн світу не досягнуто реальної рівноправності статей у всіх сферах життєдіяльності суспільства, що вказує на гостроту проблеми гендерного насильства. Вочевидь, процеси зміни стереотипів щодо привілейованого становища чоловіків стосовно жінок в суспільстві

є довготривалими і потребують серйозних зусиль як державних, так і недержавних акторів.

Україна, яка знаходиться на шляху до євроінтеграції, також не стоїть осторонь проблеми домашнього насильства, створивши власну модель реагування на дане явище. Окрім появи ст. 126-1 «Домашнє насильство» у Кримінальному кодексі, у статті 67 КК передбачена обтяжуюча обставина «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК) та розширено зміст п. 6 ч. 1 ст. 67 КК за рахунок «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини». В деяких складах кримінальних правопорушень передбачено кваліфікуючу обставину: «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Не варто забувати й про статтю 91-1 щодо обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Отже, як бачимо, законодавець намагається слідувати світовим тенденціям і створити важелі для ефективної протидії домашньому насильству, хоча правозастосовну практику очікує непростий шлях подолання гендерної нерівності [12, с. 43–45, 51–52]. Очевидно, що вирішення питання домашнього насильства можливе лише за умови об'єднаних зусиль боротьби з ним, з'ясування прерогатив у вживанні спеціалізованих контекстів перед загальними підходами. Уявлення про те, що боротьба з домашнім насильством вимагає забезпечення як термінового захисту, так і довгострокового, артикулює необхідність пошуку оптимальних правових рамок для зниження рівня розповсюдженості насильства. Пропорційність кримінально-правової «відповіді» на домашнє насильство потребує встановлення адекватного співвідношення між ціллю, яка має бути досягнута, та засобами її досягнення. Суттєвий прогрес у напрямку протидії домашньому насильству в Україні відбувся саме у зв'язку з прийняттям ЗУ від 06.12.2017 р. № 2227-VIII «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», ЗУ від 07.12.2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) є одним з найбільш визначних міжнародних актів щодо протидії домашньому насильству. Відповідно до статті 3 цієї Конвенції «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні. Проаналізувавши преамбулу, бачимо, що держави-учасниці Ради Європи визнають, що жінки й дівча-

та піддаються більшому ризику насильства за гендерною ознакою, ніж чоловіки; домашнє насильство зачіпає жінок непропорційно, хоча і чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства; діти є жертвами домашнього насильства, у тому числі як свідки насильства в сім'ї. Саме тому країни, які підписали Конвенцію, прагнуть створити Європу, вільну від насильства стосовно жінок і домашнього насильства.

Значущість і унікальність Конвенції полягає у тому, що вона визнає насильство щодо жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації. Стамбульська конвенція не просто адаптувала підхід «3-Р» – Prevention, Protection, Prosecution – встановивши, що сторони Конвенції зобов'язуються попереджати гендерне насильство, захищати від гендерного насильства, переслідувати за гендерне насильство. Її успіхом і безперечним плюсом стало те, що, приймаючи необхідність більш продуктивного реагування, розробники включили ще одну «Р» до рамки Стамбульської конвенції, зобов'язавши країни здійснювати інтеграцію політик (Policy integration). Це означає, що подолання насильства стосовно жінок можливе не тільки завдяки кримінально-правовим та кримінально-процесуальним механізмам, а і завдяки інтегрованим політикам, спрямованим на впровадження субстантивної рівності між жінками та чоловіками [13, с. 344]. Існує зв'язок між досягненням гендерної рівності і зниженням рівня насильства.

Головна новизна Конвенції полягала у тому, щоб врахувати історичні нерівності, вплив існуючих патріархальних структур на соціальний статус жінок та чоловіків та їхні соціальні можливості. Адже гендерні нерівності укорінені структурно – на мікро-, мезо- і макрорівні. Жінки обмежені у доступі до ресурсів – політичних, економічних, часових, інформаційних, а отже більш уразливі до насильства. Так, наприклад, жінки недостатньо представлені в політичному процесі. Незважаючи на те, що вони складають приблизно половину населення земної кулі, тільки 18,4% представниць національних парламентів і 17 глав держав і урядів у всьому світі становлять жінки. Жінки становлять лише 3% президентів найбільших компаній Європи.

Наві Піллей, Верховний комісар ООН з прав людини у своїй промові зазначив, що тільки тоді, коли жінки повною мірою візьмуть участь у процесі прийняття рішень та організаційному будівництві, їх перспектива буде по-справжньому інтегрованою. Поняття демократії по-справжньому буде чітко зрозумілим тільки коли прийняття політичних рішень буде розподілено однаково між чоловіками і жінками і буде гарантована повна участь жінок в інституційній розбудові.

Станом на сьогодні Стамбульська конвенція підписана, але не ратифікована Україною, хоча спроби ратифікувати Стамбульську конвенцію робилися. Це питання було винесено на розгляд Верховної Ради України 14 листопада 2016 року. Але більшість депутатів наголошували на тому, що даний документ містить «норми, які не прийнятні для українського суспільства і української духовності».

Наприклад, цитата з виступу депутата М. Пашева: «Для того щоб ви розуміли, що ми зараз

узаконоємо, я вам наведу тільки одну цитату з статті 3 цієї Конвенції, яка говорить про те, що гендер означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, яке певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. Тобто після ратифікації цієї Конвенції головними є... вже будуть не фізіологічні ознаки чоловіка чи жінки, а вже головними стануть соціальні ознаки: чи ідентифікує ця людина себе як чоловіка, чи ідентифікує вона як жінка. І апріорі, якщо перед вами стоїть фізіологічний чоловік, ви не можете до нього звернутися, поки він не ідентифікує себе по гендеру, до кого він належить. Тобто, шановні, це достатньо така дискусійна позиція, і я думаю, що нам передчасно, не провівши широке обговорення у тому числі і в громадських організаціях, в релігійних конфесіях, нам передбачено зараз отак поспіхом провести ратифікацію цієї Конвенції» [14].

Проти ратифікації також виступає Рада церков, апелюючи до згадки «гендеру» у Конвенції. Ймовірно, ці побоювання пов'язані з низьким рівнем обізнаності у сфері гендерної теорії, адже гендер – це соціальне існування статі, ті очікування, які суспільство пред'являє особам тієї чи іншої статі; розуміння того, як гендерні ролі покладаються на людину в процесі соціалізації і як конструюються соціальні стереотипи, дає можливість зробити соціальне середовище більш зручним і комфортним для кожної людини.

Слід розуміти, що даний міжнародний договір створений для захисту від насильства та дискримінації. Рівноправність між жінками та чоловіками як за законом, так і на практиці, займає центральне місце в припиненні насильства стосовно жінок, про що і йдеться в тексті конвенції.

Стамбульська конвенція є частиною розгалуженої системи міжнародних механізмів захисту прав людини. Стамбульська конвенція є спеціальною відносно Європейської конвенції з прав людини у питанні захисту прав жінок, представляє найвищий рівень захисту, проте це не означає, що механізми ЄКПЛ не можуть бути задіяні. Вони також працюють і залишаються ефективними.

Так, заслуговує на увагу рішення ЄСПЛ «*Levchuk v. Ukraine*» (Application no. 17496/19), яке стало першим рішенням ЄСПЛ щодо домашнього насильства в Україні [15].

Заявниця у справі стверджувала про порушення статей 6, 8 та 13 Євроконвенції у зв'язку з відмовою в задоволенні позову про виселення, поданого нею проти колишнього чоловіка, оскільки він неодноразово піддавав її психологічному та фізичному насильству в присутності їхніх неповнолітніх дітей.

Ірина Левчук – мати чотирьох дітей, має інвалідність третьої групи. Вона чимало разів зверталася в поліцію зі скаргами на домашнє насильство з боку її чоловіка, але провадження або не відкривали, або обмежувалися усними попередженнями. Якщо матеріали розслідування передавали до суду, то розгляд справи закінчувався угодою про примирення. Вона піддавалась насильству навіть після розлучення з чоловіком у 2015 році.

22 червня 2016 року жінка подала цивільний позов про виселення чоловіка з квартири (за стаття 116 Житлового кодексу), оскільки вирішила, що це буде єдиний ефективний спосіб

захистити себе і дітей. Судове провадження в національній правовій системі тривало понад два роки на трьох рівнях юрисдикції. Міський суд задовольнив позов заявниці; апеляційний суд зазначив, що за даних обставин немає підстав застосування такого крайнього заходу, як виселення, хоча зауважив на необхідності попередити кривдника про те, що йому необхідно змінити своє ставлення до правил сумісного проживання з членами сім'ї після розлучення; Верховний Суд підтримав висновки апеляційної інстанції.

Розглядаючи дану справу, ЄСПЛ зауважив, що, відхиляючи позов жінки про виселення колишнього чоловіка, національні суди продемонстрували нездатність провести всебічний аналіз ситуації та оцінити ризик майбутнього психологічного та фізичного насильства щодо заявниці та дітей, ба більше – тривалість судового провадження нарахувала їм на ризик подальшого насильства.

ЄСПЛ констатував, що така відповідь судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідає позитивному зобов'язанню держави забезпечити ефективний захист заявниці від домашнього насильства [16].

Правове значення даного рішення ЄСПЛ полягає у тому, що це рішення вкотре нагадало про захист прав людини та основоположних свобод й те, що суди мають надавати пріоритет правам жінок на життя та фізичну і психічну цілісність порівняно з правами кривдників й викорінювати причини гендерного насильства.

Конвенція закликає залучати до роботи у боротьбі з насильством щодо жінок та домашнім насильством усі відповідні державні установи та служби для координації діяльності. Це означає, що державні установи та неурядові організації в ідеалі повинні діяти на основі угод про співпрацю [17].

Так, основними інструментами допомоги в боротьбі та профілактиці насильства по відношенню до жінок є жіночі притулки, кризові центри, телефонні лінії допомоги та інформаційні кампанії. Жінки об'єднуються в організації, а ті, в свою чергу, – у мережі. Однією з таких мереж є WAVE (Women Against Violence in Europe) – мережа європейських жіночих неурядових організацій та експертів у сфері запобігання насильству над жінками та їх дітьми.

17 із 46 країн Європи мають безкоштовні телефонні лінії допомоги, які працюють 24/7. Тільки 37% європейських країн відповідають стандартам, встановленим у Стамбульській конвенції. Тільки 10 з 28 країн-членів ЄС мають безкоштовні телефонні лінії допомоги, що працюють цілодобово.

В Україні вже діє цілодобова Національна «гаряча лінія» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації 0 800 500 335 або 386 (короткий номер з мобільного), на базі Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда Україна».

У країнах, які не мають спеціалізованих ліній допомоги постраждалим від насильства жінкам, основну допомогу забезпечують інші лінії допомоги (лінії допомоги дітям та лінії щодо боротьби з домашнім насильством, лінії для етнічних меншин та іммігрантів).

В Європі існує 1842 притулки для жінок-жертв домашнього насильства. Вони забезпечують приблизно 26 785 місць для жінок і дітей [18].

Окрім притулків існують також жіночі консультаційні та кризові центри. Всі 46 країн Європи надають послуги підтримки жертвам насильства – жіночі кризові або консультаційні центри, центри для жертв звалтування, проактивні центри, регіональні центри домашнього насильства. Всього в Європі діє 2937 спеціальних центрів. Розподіл їх нерівномірний – 86% розташовано в «старих» країнах-членах ЄС і лише 6% – у «нових» країнах [17].

Висновки та пропозиції: Якими ж можуть бути ефективні шляхи протидії домашньому насильству?

1. Не мовчати та не бути байдужими!

Під час святкування Дня жінок в Південній Африці у 1996 р. президент Нельсон Мандела виголосив таку промову: «Якщо хороша людина нічого не робить, коли погана людина чинить насильство над жінками – ця людина нічим не краща за кривдника. Немає нічого гіршого для жіночої гідності, ніж насильство. І кривдник, і мовчазний спостерігач обидва створюють небезпечне суспільство».

І це дійсно так. Більшість жертв сприймає насильство як нормальне та невідворотне явище, і тому замовчують факт сам факт його вчинення, але мовчання веде до повторення циклу насильства. Свідки також часто замовчують побачене і не намагаються допомогти тим, хто став жертвою насильства, оскільки або їх про це попросили самі постраждалі, або вони вважають, що це приватна справа сім'ї, або бояться погроз з боку кривдника. Але домашнє насильство може спинити лише небайдужість. Тому сьогодні для того, щоб зусилля у боротьбі з домашнім насильством не виявилися марними, треба не залишатися байдужими до його проявів, формувати нульову толерантність до домашнього насильства.

2. Знати свої права та алгоритми дій.

Важливим є інформування людей про їх право на вільне від насильства життя, про невідворотність покарання за будь-яке насильство з моменту повідомлення про нього, про неприпустимість самотвердження через насильство над слабшими, над жінкою лише через те, що вона жінка, про замовчування насильства. Не існує ніяких конфіденційних заборон за фактами домашнього насильства! Кожна людина має право знати алгоритм дій загрозовий ситуації. Тож вбачається за потрібне ввести обов'язкові короткі соціальні реклами та повідомлення про порядок дій при вчиненні домашнього насильства на національному телебаченні, у соціальних мережах та ЗМІ.

3. Проводити інформаційно-просвітницьку, профілактичну та методичну роботу з молоддю

Одним із важливих заходів профілактики насильства є формування у школярів та студентів освітніх закладів умінь і навичок розвитку і підтримки здорових міжособистісних відносин. Для цього варто внести до освітнього плану закладу освіти програми, які навчають дітей навичкам керування своєю поведінкою, дієвим способом вирішення конфліктів. Необхідним є і обговорення питань, пов'язаних з сексуальним і репродуктивним здоров'ям і поведінкою, адже діти та підлітки часто стають жертвами саме сексуального насильства.

Так, з вересня 2020 року в Англії та Уельсі діють нові обов'язкові правила, що включає навчання «всім молодим людям, як зберігати безпеку», шляхом сприяння здоровим стосункам. Профілактична освіта про те, як розпізнавати жорстокі та нездорові стосунки, швидше за все, буде більш економічно вигідною, ніж послуги, що стосуються наслідків жертв або реабілітації винних. Навчання дітей здоровим стосункам до десяти років є життєво важливим, оскільки після цього моменти ставлення та поведінка стають кристалізованими та стійкими до змін [19].

Дитина має розуміти такі поняття, як гідність, рівність, виховуватися у дусі гендерної рівності та формуватися як цілісна особистість, не зазнаючи психологічних травм. Важливо, аби дитина відчувала підтримку вчителів та психологів, отже значну увагу необхідно приділити побудові взаємовідносин з учнями. Якщо вчитель виявить факт вчинення домашнього насильства у дітей чи отримає про це заяву чи повідомлення, він зобов'язаний повідомити про це службу у справах дітей та Нацполіцію не пізніше ніж за добу, організувати роботу практичного психолога та соціального педагога з постраждалими дітьми.

Для сучасного покоління найкращим способом є прочитання книг та перегляд відео-матеріалів, фільмів. Часом історії на екрані допомагають зрозуміти певне явище краще, ніж десяток лекцій чи статей. Таким є, наприклад, фільм «Скарб», де завдяки небайдужості та зусиллям вчительки і соціальних працівників була врятована від насильства дівчина-підліток.

Безпечне суспільство – це коли дитину навчають, що насильство – це погано. І якщо тебе вдарили вдома, скривдили в інший спосіб чи ти став свідком такої ситуації – маеш про це обов'язково

повідомити (102, гаряча лінія). Ми звикли чути банальну фразу про те, що домашнє насильство – це сміття, яке прийнято залишати вдома. Але і суспільство, і поліція мають усвідомлювати, що про це не варто мовчати, і насильство не має приховуватися за ілюзорним затишком домашніх стін.

4. Збільшувати зусилля місцевої влади.

Органи місцевого самоврядування мають організовувати соціальні послуги, брати участь у підготовці фахівців, які будуть боротися з домашнім насильством і визначати, які спецслужби з підтримки постраждалих потрібні регіону, забезпечувати їхнє створення і функціонування. Медики повинні повідомляти місцевій владі та Нацполіції про ушкодження, які пацієнт міг отримати через домашнє насильство, бо в даному випадку конфіденційність та лікарська таємниця, на нашу думку, має другорядне значення порівняно із захистом життя та здоров'я людини. Інтеграція політик, яку пропонує Стамбульська конвенція, означає, що у боротьбі з насильством щодо жінок та домашнім насильством важливе значення має координація зусиль на різних рівнях – як на державному, так і на місцевому.

Мета нашої роботи полягала не лише у тому, щоб показати покарання за насильство у різних країнах, а і донести меседж: така проблема може стосуватися кожного, незалежно від соціального становища, географічних, релігійних чи інших кордонів. Саме тому лозунг нашої дослідницької групи звучить так: «In unum adversus violentiam!» – «Разом проти насильства!».

У цього правопорушення не може бути ніяких виправдань, про нього не можна мовчати! Ми маємо вчитися відкрито говорити про це, не бути байдужими до проблем інших, адже побороти насильство, змінити світ на краще можна лише завдяки спільним зусиллям!

Список літератури:

- Офіційний сайт Ради Європи 2020. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/gender>
- Громадське Телебачення. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-likarni-pislya-sprobi-samogubstva-pomer-15-richnij-hlopec-iz-simyi-rodikovih-chiyi-batki-pomerli-vid-covid-19>
- Новини ООН (2020). Глава ООН закликає до єдності щодо мобілізації усіх сил для подолання пандемії коронавірусу. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061012> (дата звернення: 14.05.2021).
- Анішук Н.В. Правове становище українських жінок в історичному минулому : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Одеська. нац. юрид. академ. Одеса, 2008. С. 155–158.
- Кісь О.Р. Жінка в традиційній українській культурі: друга половина XIX – початок XX ст. Львів, 2008. 217 с.
- Кісь О.Р. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Незалежний культурологічний часопис*. 2003. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>
- Джилліген Дж. Запобігання насильству / пер. з англ. В.В. Штенгелов. Київ : Сфера, 2004. 168 с.
- Кримінальний кодекс ФРГ від 19 червня 2019 року. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
- Садонцева Л.К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 151.
- Авдалян А.Я. Предупреждение преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних: уголовно-правовой и криминологический аспекты (компаративистское исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Елецкий гос. ун-т им. И. А. Бунина. Елец, 2015. 211 с.
- Анішук Н.В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Одеська. нац. юрид. академ. Одеса, 2008. С. 16.
- Харитоновна О.В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 43–45, 51–52.
- Харитоновна О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : Науково-практичний посібник. Харків : ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.
- Засідання ВРУ. 34, 17.11.2016. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/6366.html>
- Справа «ЛЕВЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ», Європейський суд з прав людини. URL: <https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12>

16. Харитоновна О.В. Суд і гендер: ЄСПЛ виніс перше рішення проти України щодо домашнього насильства. URL: 50vidsotkiv.org.ua.2020
17. Громадський простір. Wave Report 2015: як у Європі допомагають жінкам, що зазнали насильства. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=wave-report-2015-zhinky-evropy-proti-nasylstva>
18. Журнал «WAVE Report» Жінки Проти Насилля В Європі 2015. URL: http://files.wave-network.org/researchreports/WAVE_Report_2015.pdf
19. Світовий Економічний Форум. Освіта у стосунках може допомогти зменшити домашнє насильство. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/08/healthy-relationships-education-offers-a-real-chance-to-reduce-domestic-violence>

References:

1. Council of Europe 2020. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/gender>
2. Hromads'ke Telebachennya. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-likarni-pislya-sprobi-samogubstva-pomer-15-richnij-hlopec-iz-simyi-rodikovih-chiyi-batki-pomerli-vid-covid-19>
3. United Nation News (2020) Hlava OON zaklykaye do yednosti shchodo mobilizatsiyi usikh syl dlya podolannya pandemiyi korona virusu [The head of the UN calls for unity in mobilizing all forces to overcome the coronary virus pandemic]. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061012> (accessed 14 May 2021).
4. Anishchuk N. (2008) Pravove stanovyshe ukrayins'kykh zhynok v istorychnomu mynulomu [Legal status of Ukrainian women in the historical past].
5. Kis O. (2008) Zhinka v tradytsiyniy ukrayins'kiy kul'turi: XIX–XX century [Woman in traditional Ukrainian culture: the second half of the XIX – early XX century].
6. Kis` O. (2003) Modeli konstruyuvannya gendernoyi identychnosti zhinky v suchasniy Ukraini [Models of constructing a woman's gender identity in modern Ukraine]. *Nezalezhnyy kul'turolohiichnyy chasopys*. URL: <http://www.jil.lviv.ua/n27texts/kis.htm>
7. Gilligan J. (2004) Zapobihannya nasy'l'stvu / per. z anhl. V.V. Shtenhelov [Prevention of violence / trans. from English V.V. Shtengelov].
8. Kryminal'nyy kodeks FRH vid 19 chervnya 2019 roku [Criminal Code of Germany of June 19, 2019]. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
9. Sadontseva L. (2019) Kryminal'na vidpovidal'nist' za domashnye nasy'l'stvo v Ukraini ta zarubizhnomu pravi: porivnyal'nyy analiz [Criminal liability for domestic violence in Ukraine and foreign law: a comparative analysis].
10. Avdalyan A. (2015) Preduprezhdeniye prestupleniy protiv polovoy neprikosnovennosti nesovershennoletnikh: ugovno-pravovoy i kriminologicheskoy aspekt (komparativistskoye issledovaniye) [Prevention of crime against sexual inviolability of minors: criminal law and criminological aspects (comparative study)].
11. Anishchuk N. (2008) Pravovi zasoby vykorinennya hendernoho nasy'l'stva v Ukraini: istoryko-teoretychnyy analiz [The Right to Recognize Gender Violence in Ukraine: A Historical and Theoretical Analysis].
12. Kharitonova O. (2020) Domashnye nasy'l'stvo ta dostup zhynok do pravosuddya: pravovi bar'yery [Domestic violence and women's access to justice: legal barriers]. *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, vol. 1, pp. 43–45, 51–52.
13. Kharitonova O. (2018) Klyuchovi zasady hendernoyi polityky v kryminal'nomu pravi Ukrainy ta osnovni napryamy reform shchodo protydyi nasy'l'stvu stosovno zhynok ta domashn'omu nasy'l'stvu [Key principles of gender policy in the criminal law of Ukraine and the main directions of reforms to combat violence against women and domestic violence]. *Scientific and practical manual*. Kharkiv: Human Rights Publishing House LLC.
14. Zasadannya VRU № 34 vid 17.11.2016 [Meeting of the Verkhovna Rada]. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/6366.html>
15. Sprava «LEVCHUK PROT Y UKRAYINY», Yevropeys'kyy sud z prav lyudyny [LEVCHUK v. UKRAINE, European Court of Human Rights]. URL: <https://rm.coe.int/case-of-levchuk-v-ukraine-in-ukrainian-upd/16809fdc12>
16. Kharitonova O. (2020) Sud i hender: YESPL vynis pershe rishennya proty Ukrainy shchodo domashn'oho nasy'l'stva [Court and Gender: The ECHR issued the first decision against Ukraine on domestic violence]. URL: 50vidsotkiv.org.ua.2020
17. Hromads'kyy prostir (2015) Yak u Yevropi dopomahayut' zhinkam, shcho zaznaly nasy'l'stva [How women in violence are helped in Europe]. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=wave-report-2015-zhinky-evropy-proti-nasylstva>
18. WAVE WOMEN AGAINST VIOLENCE EUROPE 2015. URL: http://files.wave-network.org/researchreports/WAVE_Report_2015.pdf
19. World Economic Forum. Relationship education could help reduce domestic violence. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/08/healthy-relationships-education-offers-a-real-chance-to-reduce-domestic-violence>